

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04, 29-35-69
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41
TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

BD/247/17/87

OPINIE O SYTUACJI GOSPODARCZEJ I POLITYCZNEJ W KRAJU

Komunikat z badań

Wrzesień 1987 r.

W sondażu z cyklu "Aktualne problemy" przeprowadzonym w sierpniu 1987¹ poproszono badanych m.in. o ocenę: obecnej sytuacji gospodarczej i politycznej w kraju, perspektyw zmian sytuacji gospodarczej i politycznej w ciągu najbliższych dwóch lat oraz nastrojów panujących w życiu społecznym. W niniejszym komunikacie omówione są wypowiedzi badanych dotyczące tych problemów.

1. Ocena sytuacji gospodarczej i politycznej

Badanych zapytano: "Jak Pan/i/ ogólnie ocenia obecną sytuację polityczną i gospodarczą w Polsce?" Rozkład procentowy odpowiedzi przedstawia się następująco:

	Badani oceniający sytuację	
	gospodarczą	polityczną
Bardzo dobrze	0,0	0,5
Dobrze	1,6	11,3
Raczej dobrze	7,0	25,3
Ani dobrze, ani źle	29,3	39,5
Raczej źle	30,8	18,9
Źle	18,9	3,9
Bardzo źle	9,9	2,1
Trudno powiedzieć	2,5	8,5

Pytanie o ocenę sytuacji gospodarczej i politycznej kraju zadawano respondentom ankietowanym przez Centrum systematycznie od grudnia 1985 roku. W tabeli 1 zestawione są odsetki tych ocen z siedmiu sondaży, odbywających się raz na kwartał.

Dane zawarte w tabeli 1 dają podstawę do kilku wniosków.

1. W całym analizowanym okresie sytuacja polityczna w kraju jest oceniana lepiej niż sytuacja gospodarcza.

2. Oceny sytuacji gospodarczej wykazują w kolejnych badaniach znaczne wahania, które mają charakter regularności powtarzającej się w latach 1986 i 1987. W badaniach kwietniowych z

¹ W aneksie do komunikatu zamieszczono charakterystykę badanej próby.

Tabela 1

w procentach

Ocena sytuacji gospodarczej i politycznej	respondenci według terminów badań						
	XII '85	IV '86	VII '86	X '86	XII '86	IV '87	VIII '87
Sytuacja gospodarcza							
Dobra i dość dobra	11,9	7,6	7,6	11,5	12,2	4,6	8,6
Ani dobra, ani zła	34,8	32,9	52,0	26,2	26,8	24,2	29,3
Zła i bardzo zła	46,0	55,0	38,3	60,1	58,5	69,1	59,6
Trudno powiedzieć	7,1	4,6	2,1	2,0	2,0	2,1	2,5
Sytuacja polityczna							
Dobra i dość dobra	27,8	21,7	18,7	32,1	34,7	25,0	37,1
Ani dobra, ani zła	37,9	43,0	52,6	37,3	37,6	37,6	39,5
Zła i bardzo zła	15,0	18,2	16,8	23,6	19,3	28,1	14,9
Trudno powiedzieć	19,2	17,2	11,5	6,9	7,9	9,3	8,5

tych lat oceny sytuacji gospodarczej są znacznie gorsze niż w sondażach prowadzonych w późniejszych miesiącach. Zmniejszenie odsetka ocen pozytywnych przy jednoczesnym wzroście odsetka ocen negatywnych w badaniach wiosennych jest spowodowane, jak się wydaje, podwyżkami cen, które miały miejsce na krótko przed badaniami. Trzeba przy tym podkreślić, że oceny sytuacji gospodarczej z kwietnia '87 są znacznie gorsze niż z kwietnia '86. Również oceny z sierpnia '87 są gorsze w porównaniu z ocenami z analogicznego okresu roku ubiegłego. Tak więc obok wahań w ocenie sytuacji gospodarczej daje się zauważyć pewien stały, niepokojący trend: systematyczne pogarszanie się oceny w okresie od grudnia '85 do sierpnia '87. Prawidłowość tę ilustruje graficznie diagram 1.

Krytycznie oceniający sytuację gospodarczą, w kraju

Odsetek badanych

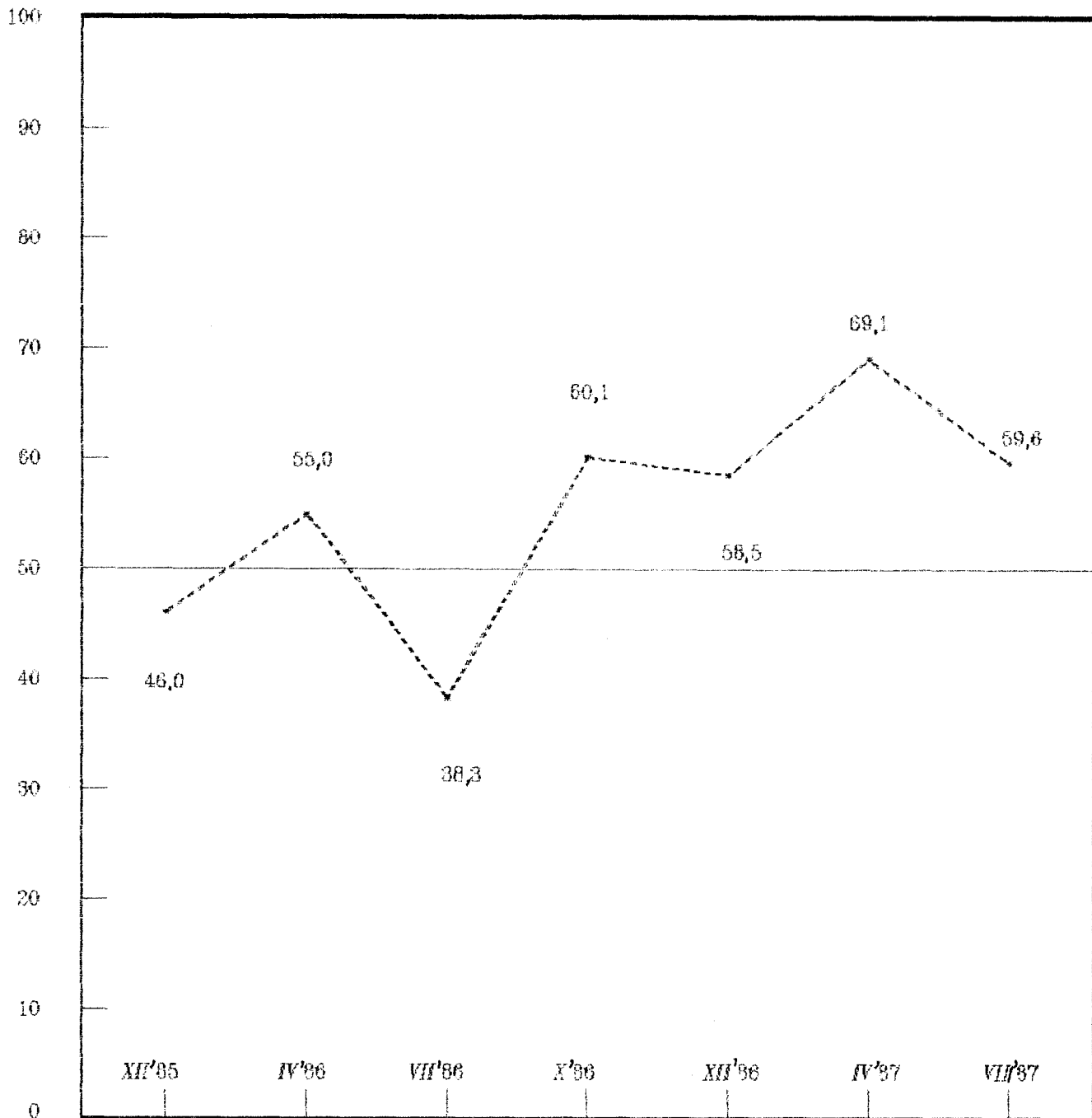

Diagram 1

Pozytywnie oceniający i krytyczni wobec sytuacji politycznej kraju

Odsetek badanych

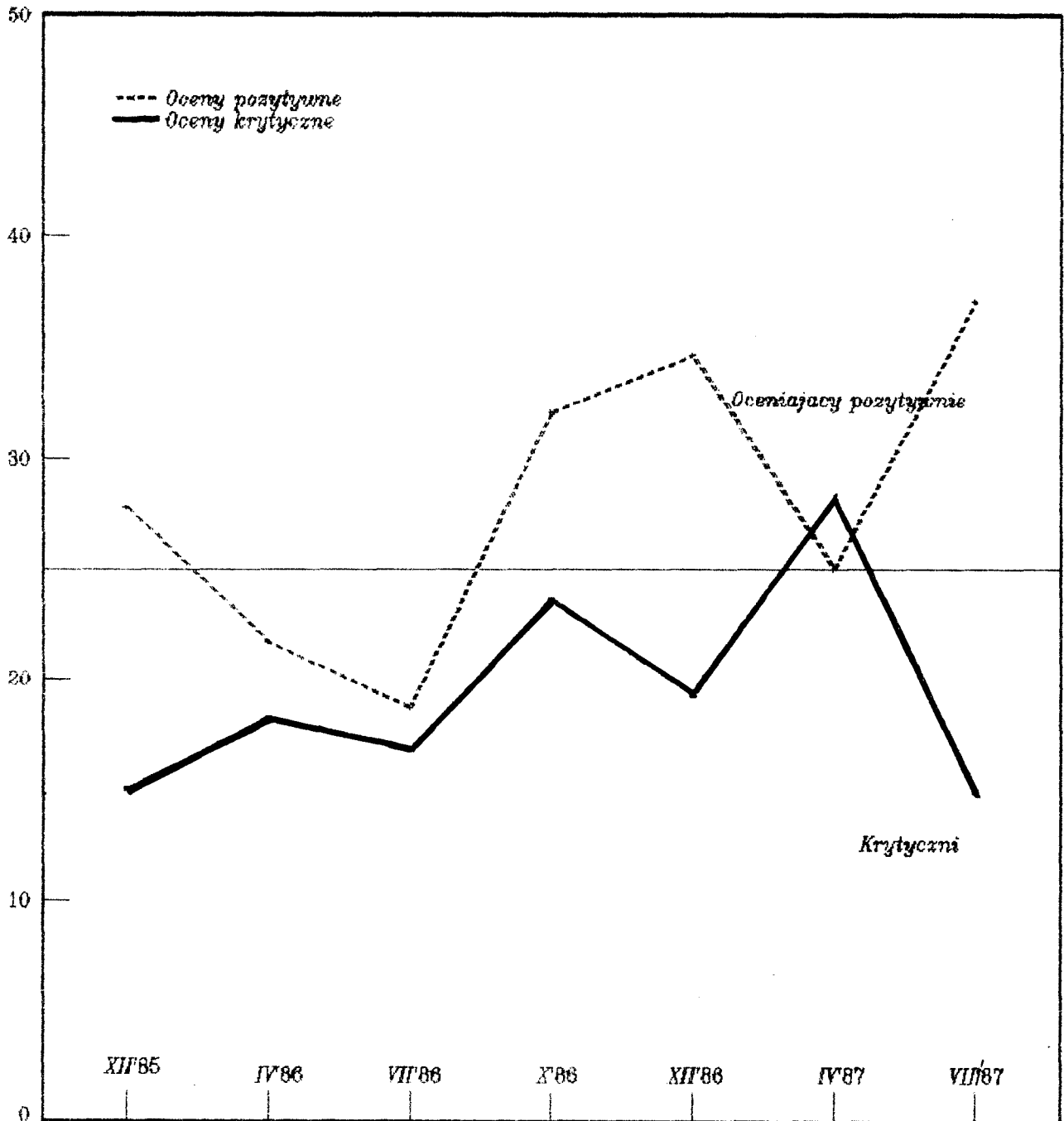

Diagram 2

3. W ocenach sytuacji politycznej w okresie od grudnia 85 do sierpnia 87 występują zbliżone wahania jak w ocenach sytuacji gospodarczej. Pogorszenie społecznej oceny sytuacji politycznej zanotowano więc w kwietniu 86 /utrzymywało się ono jeszcze w lipcu/, następnie do grudnia 86 wzrastał odsetek badanych krytycznie oceniających tę sytuację, ale równocześnie znacznie powiększał się odsetek wyrażających pozytywną opinię. Tylko w kwietniu 87, a więc raz w analizowanym okresie, odsetek ocen negatywnych przewyższył odsetek ocen pozytywnych. Wyniki badań sierpniowych świadczą o wyraźnej poprawie nastrojów w sferze politycznej. Przemiany te ilustruje diagram 2.

Oceny sytuacji gospodarczej i politycznej rozkładają się nieco inaczej w grupach badanych wyodrębnionych ze względu na ich cechy społeczno-demograficzne. Tabela 2 zawiera dane dotyczące oceny sytuacji gospodarczej, tabela 3 - sytuacji politycznej.

Tabela 2

w procentach

Cechy badanych	Respondenci			
	oceniający sytuację gospodar- czą jako			nie mają- cy zdania /trudno powie- dzieć/
	dobrą i raczej dobrą	ani dobrą, ani złą	złą i bardzo złą	
1	2	3	4	5
Płeć				
Mężczyzna	9,5	25,7	63,4	1,4
Kobieta	7,7	32,3	56,0	4,1
Wiek				
Do 24	12,4	33,0	53,0	1,6
25-34	7,1	29,4	63,3	0,3
35-44	4,5	24,2	68,7	2,6
45-60	8,3	25,4	62,6	3,7
Powyżej 60 lat	12,0	36,1	45,7	6,2
Miejsce zamieszkania				
Wieś	11,1	32,5	53,0	3,4
Miasto:				
- do 50	7,9	28,7	62,2	1,2
- 50-200	10,1	28,9	57,3	3,7
- powyżej 200 tys. mieszkańców	3,6	24,2	69,5	2,7

cd. tabeli 2

1	2	3	4	5
Wykształcenie				
Podstawowe	11,3	33,8	49,4	5,5
Zasadnicze zawo- dowe	7,5	27,9	62,9	1,8
Średnie zawodowe	9,4	28,2	62,0	0,5
Średnie ogólne	3,6	31,4	63,6	1,4
Wyższe	5,4	14,6	79,2	0,8
Przynależność do or- ganizacji				
Należy do:				
- PZPR	10,1	27,7	61,0	1,3
- innych organi- zacji	6,9	28,4	62,6	2,1
Nie należy do żad- nej organizacji	9,3	30,0	57,2	3,5
Doświadczenie politycz- ne przed 13 grudnia '81				
Należał do:				
- NSZZ "Solidarność"	6,0	23,9	68,1	2,0
- innych związków zawodowych	11,0	30,7	56,2	2,1
Nie należał do zwią- zków zawodowych	8,9	30,9	56,8	3,4
Stosunek do wiary i praktyk religijnych				
Wierzący, praktyku- jący	8,5	29,8	58,4	3,2
Wierzący, ale nie- praktykujący	9,9	28,2	60,8	1,1
Niewierzący	3,4	25,0	70,5	1,1
Grupa społeczno-zawo- dowa				
Inteligencja	5,0	8,3	85,0	1,7
Wyspecjalizowani pracownicy umysłowi	5,0	25,4	68,7	1,0

cd. tabeli 2

1	2	3	4	5
Pracownicy handlu i usług, pracownicy biurowi	8,7	37,0	53,6	0,7
Robotnicy:				
- wykwalifikowani	8,1	29,6	60,4	1,9
- niewykwalifikowani	10,3	23,0	64,3	2,4
Rolnicy indywidualni	9,4	39,2	47,6	3,8
Emeryci i renciści	11,8	30,9	51,1	6,3
Uczniowie i studenci	8,6	31,0	60,3	0,0
Inni niepracujący	9,8	24,6	62,3	3,3
Własna sytuacja materialna oceniana przez badanych jako:				
- zła	5,9	25,3	65,2	3,5
- średnia, przeciętna	7,2	29,0	61,2	2,6
- dobra	15,8	34,2	47,3	2,7

Tabela 3

w procentach

Cechy badanych	Respondenci			
	oceniający sytuację polityczną jako			nie mający zdania /trudno powiedzieć/
	dobrą i dość dobrą	ani dobrą, ani złą	złą i bardzo złą	
1	2	3	4	5
Płeć				
Mężczyzna	37,7	40,4	17,1	4,8
Kobieta	36,2	38,4	12,8	12,5
Wiek				
Do 24	34,1	41,1	16,8	8,1
25-34	38,5	39,0	18,2	4,3
35-44	36,2	40,4	16,6	6,8
45-60	37,7	38,3	14,0	10,0
Powyżej 60 lat	36,8	38,8	8,2	16,2

1	2	3	4	5
Miejsce zamieszkania				
Wieś	38,8	39,3	11,5	10,4
Miasto:				
do 50	39,3	39,3	15,9	5,5
50-200	39,9	35,8	11,9	12,4
powyżej 200 tys. miesz- kańców	30,5	41,1	21,5	6,9
Wykształcenie				
Podstawowe	34,7	38,8	10,1	16,5
Zasadnicze zawodowe	38,0	39,3	16,5	6,2
Średnie zawodowe	40,8	40,4	14,6	4,2
Średnie ogólne	34,3	45,0	20,0	0,7
Wyższe	40,8	36,2	21,5	1,5
Przynależność do organi- zacji				
Należy do:				
- PZPR	47,2	37,1	13,2	2,5
- innych organizacji	40,7	39,2	13,4	6,7
Nie należy do żadnej organizacji	32,8	39,9	16,0	11,3
Doświadczenie polityczne przed 13 grudnia '81				
Należał do:				
- NSZZ "Solidarność"	33,3	39,1	19,8	7,8
- innych związków zawodowych	47,3	37,1	9,9	5,7
Nie należał do zwią- zków zawodowych	35,0	40,2	14,5	10,3
Stosunek do wiary i prak- tyk religijnych				
Wierzący, praktykujący	35,3	40,5	14,3	9,9
Wierzący, ale nieprakty- kujący	42,5	38,7	14,4	4,4
Niewierzący	48,9	27,3	21,6	2,3

1	2	3	4	5
Grupa społeczno-zawodowa				
Inteligencja	45,0	26,7	25,0	3,3
Wyspecjalizowani pracownicy umysłowi	43,8	37,3	16,9	2,0
Pracownicy handlu i usług, pracownicy biurowi	39,9	38,4	14,5	7,2
Robotnicy:				
- wykwalifikowani	38,5	38,5	16,3	6,7
- niewykwalifikowani	29,4	39,7	18,3	12,7
Rolnicy indywidualni	37,7	45,8	7,1	9,4
Emeryci i renciści	34,9	37,9	10,7	16,5
Uczniowie, studenci	27,6	46,6	20,7	5,2
Inni niepracujący	39,3	31,1	19,7	9,8
Własna sytuacja materialna oceniana przez badanych jako				
- zła	30,2	38,0	18,3	13,5
- średnia, przeciętna	36,1	42,3	13,5	8,0
- dobra	48,3	32,5	14,0	5,1

Warto zwrócić uwagę na najbardziej wyraźne zależności. Oceny sytuacji gospodarczej są najsilniej różnicowane przez takie zmienne, jak:

- miejsce zamieszkania badanych: najlepiej oceniają sytuację gospodarczą mieszkańcy wsi /tzn. w grupie tej najniższy jest odsetek oceniających negatywnie i najwyższy oceniających pozytywnie/, najgorzej - dużych miast /powyżej 200 tys. mieszkańców/;

- wiek: najkorzystniejsze oceny wyrażają ludzie młodzi /do 24 roku życia/ i starsi /po "sześćdziesiątce"/; najbardziej krytyczni są natomiast ludzie w wieku 34-45 lat;

- wykształcenie: najlepiej oceniają sytuację gospodarczą ludzie z wykształceniem podstawowym, najbardziej krytyczni są badani z wykształceniem wyższym i średnim, zwłaszcza ogólnokształcącym;

- przynależność polityczna: największy odsetek ocen dobrych spotyka się wśród członków PZPR, a także nigdzie nie należących; najbardziej krytyczni są badani należący do stronnictw politycznych lub do organizacji społeczno-politycznych;

- doświadczenie polityczne: badani należący przed 13 grudnia '81 do NSZZ "Solidarność" są znacznie częściej krytycznie usposobieni do aktualnej sytuacji gospodarczej niż pozostali; najlepsze oceny spotyka się wśród badanych należących przed wprowadzeniem stanu wojennego do związków branżowych i autonomicznych.

Na ocenę sytuacji politycznej najsilniej wpływa przynależność polityczna badanych: najlepsze oceny spotykamy wśród członków PZPR, najgorsze - osób nigdzie nie należących. Następnie takie zmienne, jak:

- doświadczenie polityczne: byli członkowie "Solidarności" są znacznie bardziej krytyczni niż badani, którzy przed 13 grudnia '81 nie należeli do żadnych związków zawodowych;

- miejsce zamieszkania: najwyższy odsetek ocen krytycznych można zaobserwować wśród mieszkańców dużych miast /powyżej 200 tys./;

- wykształcenie: wśród badanych z wykształceniem średnim ogólnokształcącym i wyższym odsetek odpowiedzi krytycznych jest większy niż w pozostałych grupach wykształcenia.

Zarówno sytuacja gospodarcza, jak i polityczna jest w bardzo dużym stopniu oceniana przez pryzmat własnej sytuacji materialnej. Badani postrzegający swoje położenie materialne jako dobre znacznie częściej niż uznający je za średnie mają tendencję do pozytywnych ocen sytuacji politycznej i gospodarczej kraju /i rzadziej do negatywnych/. Z kolei źle oceniający własne materialne warunki życia znacznie częściej niż pozostałe grupy wyrażają oceny negatywne i rzadziej - pozytywne.

2. Przewidywania kierunków rozwoju sytuacji gospodarczej i politycznej kraju w ciągu najbliższych dwóch lat

Na pytanie: "Czy w ciągu najbliższych dwóch lat sytuacja kraju poprawi się, pogorszy, czy też nie ulegnie zmianie" badani odpowiadali następująco:

	Sytuacja gospodarcza	Sytuacja polityczna
zdecydowanie się poprawi	0,7	0,9
raczej się poprawi	24,2	23,4
pozostanie bez zmian	29,6%	45,7%
raczej się pogorszy	24,1	10,3
zdecydowanie się pogorszy	7,5	2,3
trudno powiedzieć	13,9%	17,3%

Przytoczone odpowiedzi mogą być uznane za wskaźnik optymizmu bądź pesymizmu badanych. Trzeba przy tym zaznaczyć, że jest to wskaźnik dość rygorystycznie określający kryteria obu nastawień. Optymistą bowiem jest w zaprezentowanym ujęciu ktoś, kto dostrzega przemianę rzeczywistości w pożądanym kierunku, pesymistą zaś osoba dostrzegająca ruch ku niepożądanemu finałowi.

Pytanie o przewidywany kierunek zmian sytuacji gospodarczej i politycznej było zadawane w sondażach CBOS od roku 1985 systematycznie, raz na kwartał. Tabela 4 zawiera dane z kolejnych badań z okresu od grudnia '85 do sierpnia '87.

Tabela 4

w procentach

Perspektywy poprawy sytuacji gospodarczej i politycznej	Respondenci według terminów badań					
	XII '85	IV '86	VII '86	X '86	IV '87	VIII '87
Sytuacja gospodarcza						
Poprawi się	42,4	34,9	38,5	29,9	18,7	24,9
Nie zmieni się	27,7	30,1	34,2	32,7	32,5	29,6
Pogorszy się	16,4	22,6	16,3	28,2	35,0	31,6
Trudno powiedzieć	13,3	12,3	10,9	8,9	13,7	13,9
Sytuacja polityczna						
Poprawi się	32,3	24,0	34,4	24,5	18,9	24,3
Nie zmieni się	34,2	40,3	38,6	50,3	34,7	45,7
Pogorszy się	8,9	10,2	10,4	10,9	19,1	12,6
Trudno powiedzieć	24,5	25,5	16,2	14,1	27,2	17,4

Analizując odpowiedzi można zauważyć podobne prawidłowości jak przy ocenie sytuacji politycznej i gospodarczej.

1. Badania z kwietnia 1986 i 1987 roku wykazują wyraźne zmniejszenie optymizmu i wzrost nastrojów pesymistycznych. Pogorszenie się nastrojów w roku 1987 było znacznie głębsze niż w analogicznym okresie roku ubiegłego.

2. W lipcu '86 odsetek osób o optymistycznym poglądzie na kształtowanie się sytuacji gospodarczej w ciągu dwóch najbliższych lat był większy niż w ostatnim badaniu.

Z kolei odsetek pesymistów w sierpniu '87 był znacznie /bo o 15,2 punktu procentowego/ większy niż w lipcu '86. Można zatem stwierdzić, że od grudnia 1985 roku do chwili obecnej dość systematycznie malał społeczny optymizm w przewidywaniach dotyczących rozwoju sytuacji gospodarczej w najbliższych dwóch latach, zwiększał się natomiast pesymizm. Między grudniem '86 a kwietniem '87 odsetek pesymistów przewyższył odsetek optymistów. Zmiany te ilustruje diagram 3.

3. Oczekiwania i nadzieje związane z kształtowaniem się w ciągu najbliższych dwóch lat sytuacji politycznej w kraju są nieco bardziej optymistyczne. Trzeba jednak wyraźnie podkreślić, że i tu także podwyżki cen dały o sobie znać pogorszeniem się nastrojów. W kwietniu '87 nastroje społeczne były gorsze niż w analogicznym okresie roku ubiegłego. Świadczy o tym większy odsetek pesymistów i mniejszy - optymistów. Badania z sierpnia br. wykazują, że ocena sytuacji politycznej nieco się poprawiła w stosunku do kwietnia '87, ale jest gorsza niż w lipcu '86. Wśród badanych w sierpniu '87 znalazło się bowiem znacznie mniej niż w roku ubiegłym /o 10,3 punktu procentowego/ optymistów i nieco więcej /o 2,2/ pesymistów.

Analizując społeczne uwarunkowania optymizmu i pesymizmu, przyjęliśmy mniej rygorystyczne od wcześniej opisanego rozumienie tych pojęć.

Za optymistę uznajemy tego, kto jest zdania, że w ciągu najbliższych dwóch lat sytuacja w określonej dziedzinie /w na-

Przewidujący poprawę lub pogorszenie sytuacji gospodarczej kraju

Odsetek badanych

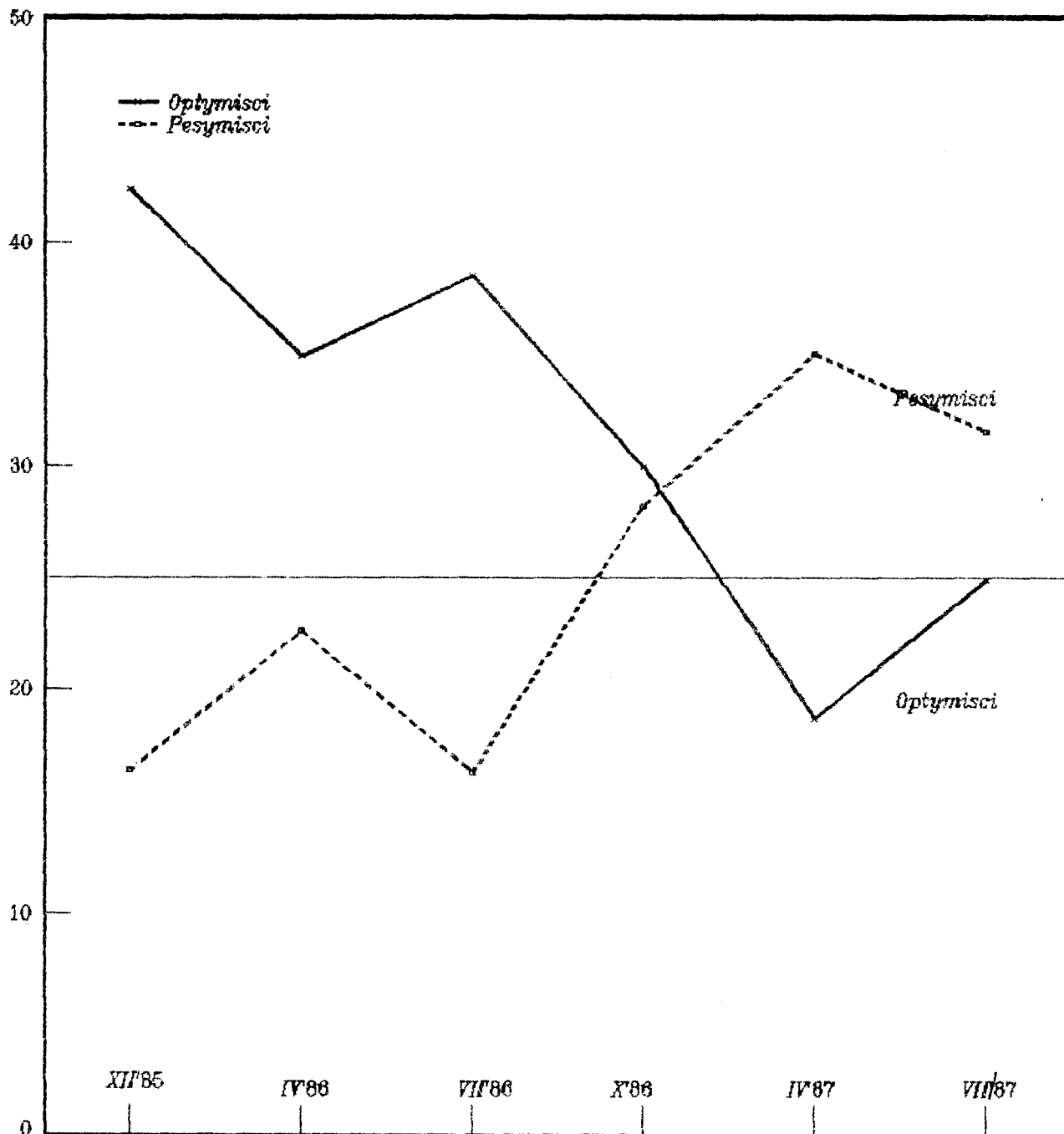

Diagram 3

szym przypadku politycznej lub gospodarczej/ będzie lepsza niż obecnie lub że aktualna sytuacja w określonej dziedzinie jest dobra i nie zmieni się w ciągu dwóch lat.

Odpowiednio pesymistą jest ten, kto utrzymuje, że: sytuacja w określonej dziedzinie w ciągu dwóch lat pogorszy się lub że jest zła i nie zmieni się w rozpatrywanym okresie.

Trzeci typ nastawienia reprezentują sceptycy, uważający, że sytuacja w określonej dziedzinie jest średnia /ani dobra, ani zła/ i w ciągu dwóch lat się nie zmieni.

Wreszcie czwarty typ to niepewność - brak zdania co do tego, w jakim kierunku będzie się zmieniać sytuacja w określonej sferze rzeczywistości.

Biorąc pod uwagę ocenę sytuacji w dziedzinie gospodarki i ocenę perspektyw jej zmiany oraz ocenę sytuacji politycznej i perspektyw zmian w tym zakresie, wyodrębniliśmy w badanej próbie następujące grupy:

	<u>gospodarka</u>	<u>polityka</u>
optymiści	27,4%	42,1%
sceptycy	11,2%	21,2%
pesymiści	47,1%	18,5%
niepewni	14,3%	18,2%

Szczegółowa analiza ujawniła, że istnieje wyraźny związek pomiędzy oceną perspektyw rozwoju sytuacji gospodarczej a oceną perspektyw rozwoju sytuacji politycznej. Konsekwentne postawy w obu dziedzinach przyjęło 44% badanych. Tę właśnie grupę wyodrębniliśmy w celu dalszej analizy. Tabela 5 obrazuje rozkłady procentowe postaw: optymistycznej, sceptycznej i pesymistycznej w grupach wyodrębnionych ze względu na różne cechy badanych².

Na podstawie tabeli 5 można wskazać grupy badanych o największym odsetku optymistów i najmniejszym - pesymistów /I/

² Analizując tę tabelę należy pamiętać, że zawarte w niej dane dotyczą tylko tych, którzy charakteryzują się konsekwentną postawą, tzn. rozwój sytuacji w obu dziedzinach oceniają tak samo: optymistycznie, sceptycznie lub pesymistycznie.

Tabela 5

w procentach

Cechy badanych	Badani oceniający perspektywy zmiany sytuacji gospodarczej i politycznej		
	optymistycznie	sceptycznie	pesymistycznie
1	2	3	4
Płeć			
Mężczyzna	47,5	10,7	41,8
Kobieta	52,2	13,3	34,6
Wiek			
Do 24	51,1	10,2	38,6
24-34	42,6	15,3	42,0
35-44	44,1	6,8	49,2
45-60	55,7	10,1	34,2
Powyżej 60 lat	56,7	16,1	36,7
Miejsce zamieszkania			
Wieś	56,7	15,9	27,4
Miasto:			
- do 50	54,2	10,5	35,3
- 50-200	55,7	10,2	34,1
- powyżej 200 tys.mieszkańców	29,5	9,0	61,5
Wykształcenie			
Podstawowe	57,0	19,2	23,8
Zasadnicze zawodowe	48,5	10,2	41,3
Średnie zawodowe	52,4	6,8	40,8
Średnie ogólne	44,9	8,7	46,4
Wyższe	29,9	7,5	62,7
Przynależność do organizacji			
Należy do:			
- PZPR	62,8	2,3	34,9
- innych organizacji	55,0	11,5	33,5
Nie należy do żadnej organizacji	43,5	14,7	41,8
Doświadczenie polityczne przed 13 grudnia 1981 r.			
Należał do:			
- NSZZ "Solidarność"	37,5	9,2	53,5

cd.tabeli 5

1	2	3	4
- innych związków zawodowych	64,3	8,4	28,2
Nie należał do związków zawodowych	49,5	14,4	36,1
Stosunek do wiary i praktyk religijnych			
Wierzący, praktykujący	50,6	12,8	36,6
Wierzący, ale niepraktykujący	45,3	14,0	40,7
Niewierzący	46,8	2,1	51,1
Własna sytuacja materialna oceniana przez badanych jako:			
- zła	37,6	10,2	52,2
- średnia, przeciętna	50,0	13,5	36,6
- dobra	61,0	10,7	28,3

oraz o największym odsetku pesymistów i najmniejszym optymistów /II/.

I	II
Liczący powyżej 60 lat	Liczący 35-44 lat
Mieszkający na wsi	Mieszkający w dużych miastach
Mający wykształcenie podstawowe	Mający wyższe wykształcenie
Członkowie PZPR	Nie należący do żadnej organizacji
Należący przed 13 grudnia 1981 r. do związków branżowych lub autonomicznych	Należący przed 13 grudnia 1981 r. do "Solidarności"
Dobrze oceniający własne warunki materialne	Źle oceniający własne warunki materialne

Jak wynika zatem z danych dotyczących oceny sytuacji gospodarczej oraz przedstawionych w tabeli 5, grupy, w których relatywnie najczęściej spotyka się symptomy zadowolenia i optymizmu to: mieszkańcy wsi, ludzie z niskim wykształceniem, młodzi i starsi, należący do PZPR, byli członkowie związków branżowych

i autonomicznych, zadowoleni z własnej sytuacji materialnej. Natomiast zaniepokojenie o stan gospodarki oraz skłonność do pesymizmu przejawiają szczególnie często: mieszkańcy dużych miast, ludzie z wyższym wykształceniem, w wieku 33-45 lat, byli członkowie "Solidarności", bezpartyjni.

3. Ocena nastrojów społecznych

Poprosiliśmy badanych, aby spośród przedstawionych im pięciu określeń charakteryzujących różne stany nastrojów społecznych wybrali jedno najtrafniej - ich zdaniem - oddające obecną atmosferę w naszym społeczeństwie. Aż 73,4% respondentów wybrało określenia negatywne:

- lęk, obawa przed tym, co przyniesie jutro, niepewność jutra /32,0%/,
- rezygnacja, pogodzenie się z losem /22,4%/,
- ogólne niezadowolenie, brak wiary w jakąkolwiek poprawę /19,0%/.

Pozytywne nastroje dostrzegło 22,3% badanych. Wybrali oni następujące określenia:

- pewne odprężenie i zadowolenie, że jest trochę lepiej /20,6%/,
- ogólne odprężenie i zadowolenie, wiara, że będzie lepiej /1,7%/.

Nie miało zdania lub wyraziło opinię w inny, nie uwzględniony w kategoryzacji sposób 4,3% badanych.

Na pytanie: "Czy w społeczeństwie naszym odczuwa się obecnie spokój i odprężenie czy też raczej niepokój i napięcie" respondenci odpowiadali następująco:

całkowity spokój	2,7	} 42,6%
raczej spokój	39,9	
pewne napięcie	38,2	} 43,0%
bardzo duże napięcie	4,8	
trudno powiedzieć	14,4%	

Ważną przyczyną niepokoju i braku optymizmu jest obawa przed podwyżkami cen w roku przyszłym i dalszym pogorszeniem się warunków materialnych. Wskazują na to odpowiedzi na pytanie o przewidywane rozmiary podwyżek cen w roku 1988. Według badanych, podwyżki te w porównaniu z tegorocznymi będą:

- mniejsze 4,6%
- takie same 22,1%
- większe 34,8%
- / nie potrafiło odpowiedzieć 38,5%/.

Pracowników gospodarki uspołecznionej zapytaliśmy wprost o zachowania społeczne w sytuacji, "jeśli trudności finansowe będą się zwiększać, zarobki nie będą wystarczać na utrzymanie rodziny". Kategorie, które wyszczególniono badanym, obejmowały różne typy zachowań ludzi. Liczba odpowiedzi była dowolna. Najwięcej wskazań zyskały działania, które można określić jako indywidualną zapobiegliwość:

- poszukają źródła dodatkowego zarobkowania /67,1%/,
- rozejrzą się za nową, lepiej płatną pracą /62,5%/,
- będą oszczędzać, lepiej gospodarzyć pieniędzmi, mniej ich wydawać /37,8%/,
- będą w swoim zakładzie pracować tak, aby więcej zarobić /26,6%/.

Drugi typ działań to agresja werbalna; 61,2% respondentów jest przekonanych, że wraz z pogarszaniem się sytuacji materialnej ludzie "będą narzekać, złorzeczyć władzy".

Trzeci typ to działania mające na celu wymuszenie poprawy wynagrodzeń, stanowiące publiczną ekspresję niezadowolenia:

- będą naciskać na swoich przełożonych, aby podwyższyli zarobki /47,2%/,
- będą domagać się od związków zawodowych załatwienia podwyżki płac /35,7%/,
- zaczną się strajki i manifestacje /21,1%/,
- będą domagać się od związków zawodowych zorganizowania strajków i protestów /13,0%/,
- powstaną nielegalne organizacje polityczne /11,8%/.

W 23,5% wypowiedzi pojawił się ton głębokiego, katastroficznego wręcz zaniepokojenia. Taki bowiem odsetek badanych wybrał kategorię "Można się spodziewać najgorszego". Zdecydowanie najmniej /8,3%/ wyborów zyskała natomiast kategoria "Będą pocieszać się, że nie jest tak źle".

Poproszeni o wybranie tych spośród wyszczególnionych im działań, które osobiście uznają za najwłaściwsze, badani najczęściej wymieniali: poszukiwanie źródeł dodatkowego zarobku /54,2%/, poszukiwanie pracy lepiej płatnej /47,2%/, oszczędzanie, bardziej racjonalną gospodarkę pieniędzmi /25,6%/, naciski na przełożonych, aby podwyższyli płace /21,6%/, oraz pracę w swoim zakładzie pozwalającą więcej zarobić /20,6%/. W dalszej kolejności, według liczby wyborów, znajdują się: domaganie się od związków zawodowych załatwienia podwyżki płac /14,7%/, narzekania i złorzeczenia /12,7%/ oraz strajki i manifestacje /6,3%/.

x

x

x

Przegląd wyników sondażu z sierpnia br. dotyczących aktualnych nastrojów społecznych analizowany na tle wyników sondaży prowadzonych systematycznie przez Centrum od 1985 r. pozwala na sformułowanie kilku wniosków końcowych.

Odnotowane w kwietniu br. bardzo wyraźne pogorszenie się nastrojów społecznych należy tłumaczyć przede wszystkim reakcją na podwyżki cen.

W sierpniu bieżącego roku atmosfera społeczna była nieco lepsza niż w kwietniu, gorsza natomiast niż w lipcu '86. W wypowiedziach badanych często przebija pesymizm, brak wiary w poprawę sytuacji ekonomicznej kraju, niepewność jutra oraz lęk przed nowymi podwyżkami. Pracownicy gospodarki uspołecznionej zapytani o sposób radzenia sobie z trudnościami ekonomicznymi na pierwszym miejscu wymienili różne formy indywidualnej zapobiegliwości /dodatkową pracę, zmianę pracy na lepiej płatną, oszczędność itp./. Znaczna część, bo ponad jedna trzecia ba-

danych, przewiduje, że w sytuacji przedłużania się kryzysu wzmożą się naciski na związki zawodowe, aby wynegocjowały podwyżki płac. Zdaniem około jednej czwartej badanych istnieje możliwość wybuchu otwartego protestu w postaci strajków i manifestacji.

Aneks

Badanie "Aktualne problemy /7/" zrealizowano w terminie 27 lipca - 20 sierpnia 1987 na ogólnopolskiej losowej próbie udziałowej reprezentatywnej ze względu na płeć, wiek, miejsce zamieszkania i wykształcenie /N=1493 osoby/.

Rozkład cech społeczno-demograficznych w badanej próbie /dane w procentach:/

Płeć

Mężczyzna	47,5
Kobieta	52,5

Wiek

Do 24	12,4
24-34	26,6
35-44	17,8
45-60	23,6
powyżej 60 lat	19,6

Miejsce zamieszkania

Wieś	40,1
Miasto:	
- do 50	22,4
- 50-200	14,9
- powyżej 200 tys. mieszkańców	22,6

Wykształcenie

Podstawowe	36,8
Zasadnicze zawodowe	30,6
Średnie zawodowe	14,4
Średnie ogólne	9,4
Wyższe	8,8

Przynależność do organizacji

Należy do:

- PZPR 10,7

- innych organizacji 31,8

Nie należy do żadnej organizacji 57,5

Doświadczenie polityczne przed
13 grudnia '81

Należał do:

- NSZZ "Solidarność" 23,4

- innych związków zawodowych 19,1

Nie należał do związków
zawodowych 57,5

Stosunek do wiary i praktyk religijnych

Wierzący, praktykujący 81,9

Wierzący, ale niepraktykujący 12,2

Niewierzący 5,9

Grupy społeczno-zawodowe

Inteligencja 4,2

Wyspecjalizowani pracownicy
umysłowi 14,2

Pracownicy handlu i usług,
personel biurowy 9,7

Robotnicy:

- wykwalifikowani 19,0

- niewykwalifikowani 8,9

Rolnicy indywidualni 14,9

Prywatna inicjatywa 1,5

Emeryci, renciści 19,2

Uczniowie, studenci 4,1

Inni niepracujący 4,3